

Holten's
Graan/Olie/Houtzaagmolen
Deurne

Samenstelling Wiro van Heugten

Holten's Graan/Olie/Houtzaagmolen Deurne

Uitgave Stichting Holten's Molen

Druk Drukkerij Keijzers (Deurne)

Illustratie-verantwoording

De volgende figuren werden beschikbaar gesteld of getekend door:

Omslag en pag. 9, 21, 32	Cis Althuisen-Holten (Deurne);
pag. 15, 16, 17	Hubert Engelen (Deurne);
pag. 6, 18, 22, 23, 25, 32	Wiro van Heugten (Deurne);
pag. 29	Nico Jurgens (Valkenswaard);
pag. 7, 12, 19, 30, 31	Tom van der Straaten (Deurne);
pag. 24, 28	Jan van Woezik (Helenaveen);
pag. 11, 13	Mies Wolters-Holten (Deurne).

Copyright 1998 tekst Wiro van Heugten (Deurne) en wat betreft de illustraties de betreffende tekenaars en leveranciers van foto's.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd of/en openbaar gemaakt zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de betreffende personen.

Holten's

Graan/Olie/Houtzaagmolen

Deurne

Inleiding

In het verleden speelden zeker op het platteland waar graan verbouwd werd molens een bijzondere rol. Bijna iedereen had met de molenaar te maken omdat men zelf brood bakte.

Deurne heeft vroeger verschillende molens gehad, waarvan er een wel bijzonder uniek was omdat deze niet alleen graanmolen was, maar ook nog oliemolen én houtzaagmolen tegelijk.

Het gaat hier om Holten's molen. Nadat windkracht niet meer noodzakelijk was voor het aandrijven van de verschillende machines liep het gebruik weldra terug en was het na een tijd van verval afgelopen met de windmolen. Gelukkig is de molen gered van een complete ondergang en kon hij recent worden gerestaureerd. Daarbij werd zowel het graanmolen-gedeelte als dat van de oliemolen hersteld.

In deze brochure wordt nader ingegaan op de geschiedenis van de molens in Deurne en omgeving en op hun werking, in het bijzonder toegespitst op Holten's molen.

Bij het onderzoek maakte de auteur dankbaar gebruik van informatie en materiaal verstrekt door het Streekarchivariaat Peelland (Deurne), Rijksarchief Noord-Brabant ('s-Hertogenbosch), Cis Althuizen-Holten (Deurne), Hans van den Broek (Deurne), Wim van Heugten (Duiven), Antoon Vissers (Deurne) en Jan van Woezik (Helenaveen).

Inhoudsopgave

Inleiding	3
Molens in Deurne in de loop der tijd	4
Het muldersgeslacht Holten	8
Holten's molen in de loop van de tijd	11
De restauratie van Holten's molen	15
Oliemolens vroeger in de Peelstreek	18
Houtzaagmolens rondom de Peel	21
Holten's ronde stenen beltmolen	23
De werking van de graanmolen	26
De werking van de oliemolen	28
De werking van Holten's houtzaagmolen	31
Bronnen en literatuur	32

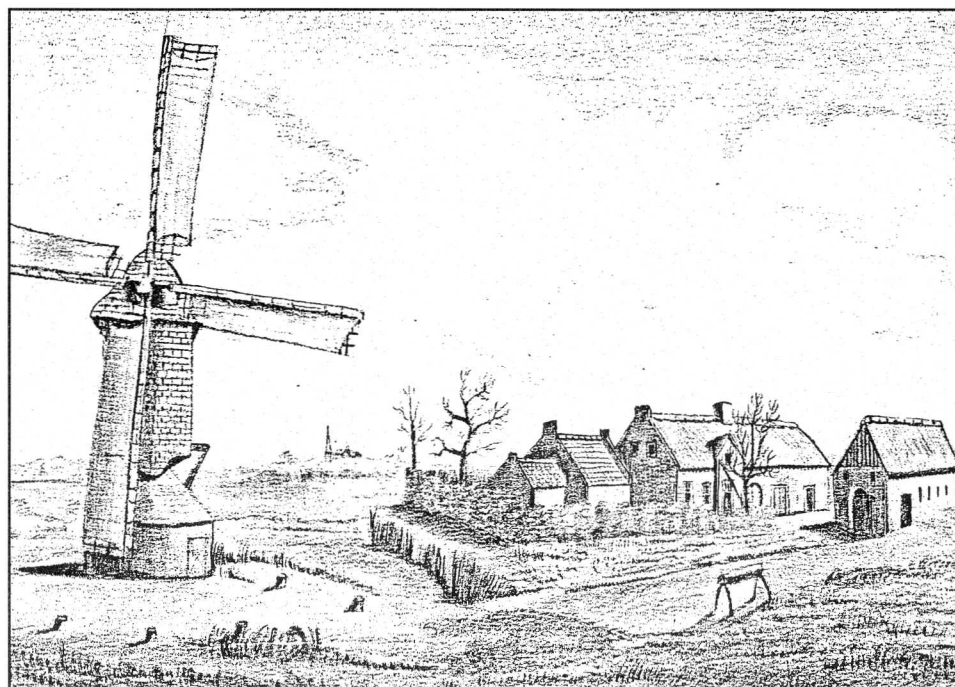
Molens in Deurne in de loop der tijd

Zoals de meeste plaatsen in de verre omgeving had Deurne al zeker op het einde van de veertiende eeuw molens. Bijzonder is wel dat er zowel een water- als een windmolen waren. Ze behoorden beiden aan de heer van Deurne, die ze steeds samen aan één en dezelfde molenaar verpachtte voor een bepaalde tijd. Verschillende generaties van de familie Hikspoors zijn in de zeventiende eeuw mulder geweest; hun nazaten leven nog in Liessel.

De watermolen lag in eerste instantie

ongeveer op de plek waar de tegenwoordige Bakelseweg over de Vlier gaat. In 1389 was voor het eerst sprake van een nieuwe molen op het Haageind op de plek waar nu nog het watermolengebouw staat.

De windmolen lag een heel eind van het dorp vandaan in de heide centraal tussen Deurne en Liessel. Zoals nagenoeg alle molens in die tijd hier in de omgeving was het een standerdmolen, die alleen geschikt was om graan te malen, mout voor de bierbrouwer en incidenteel schors voor de leerlooier. Omdat de watermolen bij regelmatig gebrek aan voldoende stromend water veel minder gebruikt kon worden dan de windmolen

De Heimolen op Vreekwijk in de negentiende eeuw, getekend door H.N. Ouwerling rond 1920.

De bekende molenaars van Deurne vanaf het begin tot 1800:

1436-1444	Lambertus Jan Robbijnss van Asten
1444->1446	Jan Jan Robbijnss van Asten
1487	Jan Lambert Robbijnss
1546	Hendrick Moers
1598	Dirck Anthonis Aertsen
<1612->1613	Marcus Laureynssen Hixpoir
1640	Willem Marcus
<1645-1649	Cornelis Marcus Hikspoors
1649-1659	Jan Janssen Hikspoors
1659->1669	Marcus Cornelis Hikspoors
1679	Dirck Cornelis Hikspoors
<1687->1688	Hendrick Janssen van den Broeck
-1710	Anthony Smits
1710-1724	Jan Peter Manders
1724-1740	Adriaan van Hout
1740-1742	Antony Kievits
1742-1746	Martinus Manders
1746-<1754	Johanna Kuypers wed. Johannes Smits
<1754-<1770	Antoni Janssen van de Mortel
<1770-1790	Johanna Maria Smits
1790->1808	Jacobus Truyen

woonde de mulder bij deze laatste molen op de hei in het zgn. molenhuis. Eeuwenlang heeft dat zo geduurd. Toen er later windmolens bijgekomen zijn werd deze om onderscheid te maken de Heimolen genoemd en de plek waar hij gestaan heeft heet nu nog zo. Overigens had ook Vlierden, dat tot 1926 een zelfstandige gemeente was, een eigen wind- en watermolen.

Na de Franse Revolutie op het einde van de achttiende eeuw veranderde de situatie plotseling, doordat de heerschappij van de plaatselijke heer voorbij was en men

in principe voortaan vrij was waar dan ook een molen op te mogen richten. Omdat de bevolking toenam bleek behoefte aan meer maalcapaciteit te bestaan en werden op gunstige plaatsen door ondernemende personen molens gebouwd. Bovendien werd het kennelijk toch wel als minder gemakkelijk ervaren dat de windmolen zover weg was gelegen op Vreekwijk. Toen men vond dat met de watermolen op het Haageind toch wel erg weinig kon geproduceerd worden kwam er in 1816 in het dorp aan de tegenwoordige Molenstraat een standerdmolen bij, die de Kerkmolen werd genoemd en raakte de watermolen buiten gebruik.

Intussen kwamen er in het dorp ook twee door paarden aangedreven zgn. rosmolens bij, waarmee uitsluitend olie geslagen kon worden. De behoefte aan olie was groot zowel voor gebruik in de keuken, als ook voor verlichting. De eerste rosmolen werd opgericht in 1809 in de tegenwoordige Stationsstraat op de hoek van de Aaltje Reddingiusstraat en de andere in 1825 door Godefridus van Hombergh halverwege de Derpsestraat. Een zoon van Godefridus richtte in 1844 in Liessel een 'nuwe olymolen' op, die hoogst waarschijnlijk ook een rosmolen was. Deze werd in 1866 vervangen door Johannes der Kinderen door een stenen windmolen, die in eerste instantie een zgn. grondzeiler was en later tot bergmolen is opgevijseld.

Omdat Liessel nu ook een molen rijk was bleek de Heimolen ongunstig te liggen voor de klanten van de molen. In 1869

Kaart van Deurne op het einde van de negentiende eeuw met aangegeven de molens welke in die tijd in Deurne stonden:

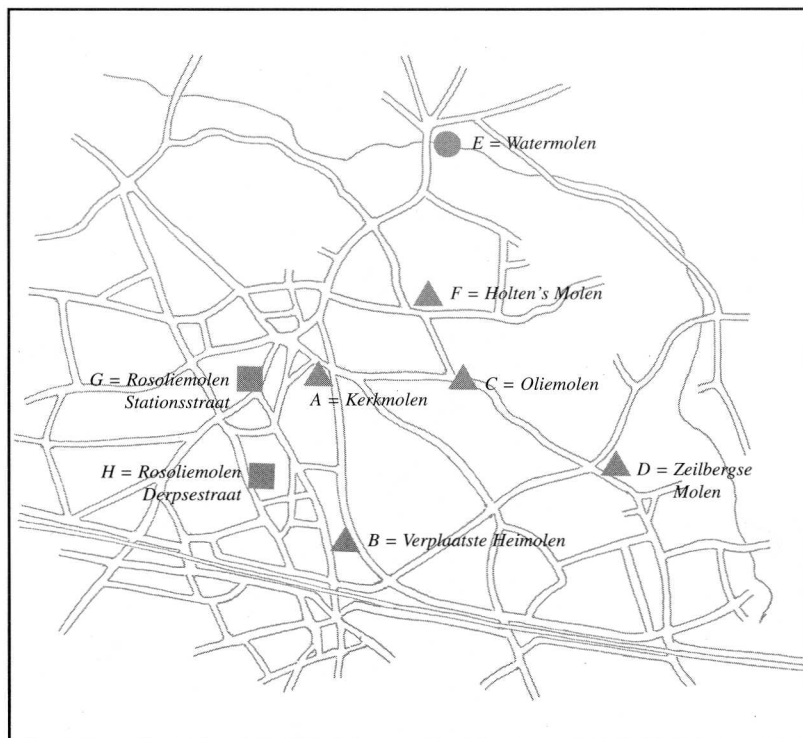
A = Kerkmolen (van 1816 tot 1926);
 B = Verplaatste Heimolen (tot 1944);
 C = Oliemolen (van 1876 tot 1892);
 D = Zeilbergse Molen (vanaf 1894);
 E = Watermolen (in 1816 stilgelegd);
 F = Holten's Molen (vanaf 1890);
 G = Rosoliemolen Stationsstraat (van 1809 tot ?);
 H = Rosoliemolen Derpsestraat (van 1825 tot omstreeks 1875).

werd deze molen verplaatst naar de Liesselseweg in Deurne in de buurt van de huidige spoorwegovergang. Daar maalde in eerste instantie een broer van de nieuwe Liesselse molenaar op, tot zijn pachtcontract in 1871 afliep; dat werd niet meer verlengd, omdat hij een slechte betaler bleek te zijn. Daarna is deze standerdmolen als Rachelsmolen bekend geworden naar het muldergeslacht Rakels dat haar vanaf die tijd bemaalde. Daarmee was de rust nog niet weergekeerd op de molens in de gemeente Deurne. In 1876 vroegen de molenaars Petrus Johannes Truijen en

Petrus Rakels namelijk vergunning aan om nog een windmolen op te mogen richten om daarmee olie te slaan en graan te malen. Zij kwam er inderdaad op de plek waar ongeveer de Veldstraat, Molenstraat en Zeilbergseweg bij elkaar komen, maar dan alleen als oliemolen. Zij heeft evenwel slechts zestien jaar bestaan, omdat zij in 1892 tijdens een hevige onweer afbrandde.

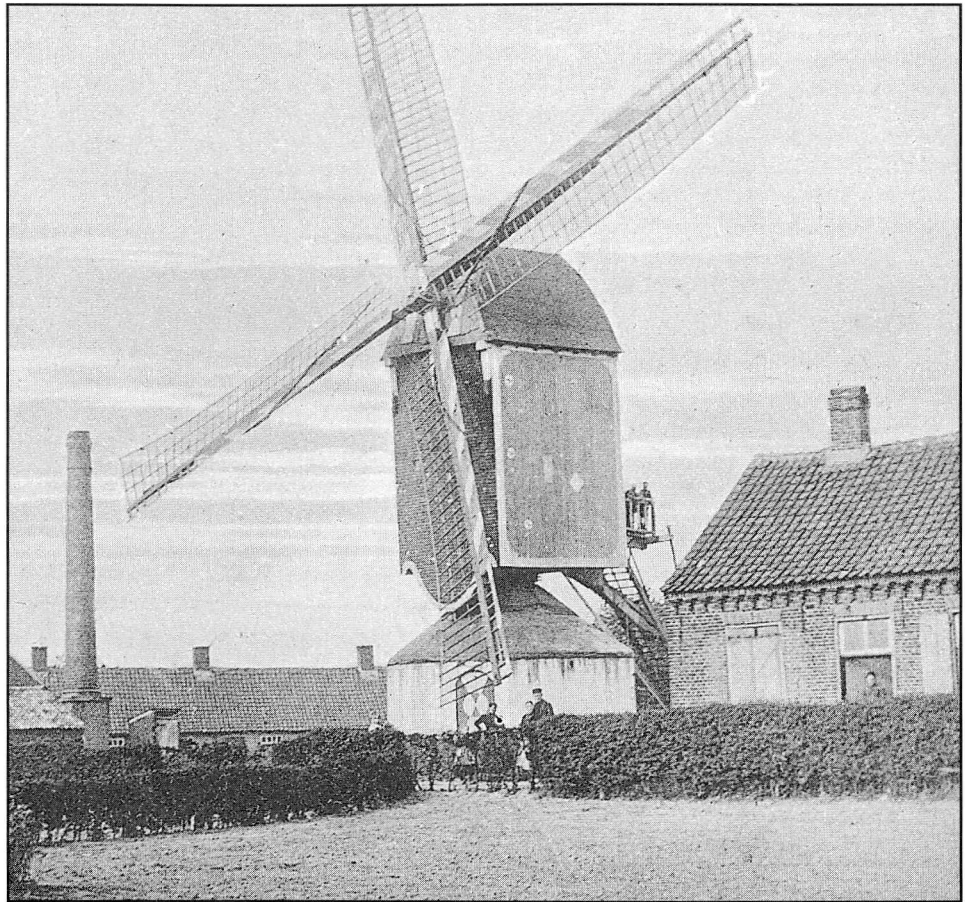
Petrus Johannes Truijen was intussen eigenaar van verschillende molens, namelijk bovendien van de Kerkmolen in de Molenstraat, de voormalige Heimolen aan de Liesselseweg en de molen van Vlierdien. Bovendien was hij zijn tijd vooruit, want terwijl sommige molenaars nog windmolens oprichtten, vroeg hij al in 1885 vergunning aan om bij zijn standerdmolen in de Molenstraat in een al bestaand gebouw een stoominrichting te mogen oprichten voor het malen van graan, het slaan van olie én het zagen van hout.

Zo'n oprichter van een windmolen was ook in 1890 Ludovicus Johannes Maria ofwel Louis Holten, die toen nog wel kansen zag voor een nieuwe molen ondanks de moordende concurrentiestrijd tussen de molenaars. Want niet alleen Holten's molen, de molens in de Molenstraat, aan de Liesselseweg en in Liessel probeerden elkaars klanten af te snoepen, maar een maand voordat Louis Holten vergunning had aangevraagd voor de uitbreiding met een oliemolen, had ook Petrus Johannes Truijen in maart 1893 nog eens toestemming gevraagd en gekregen om in de Zeilberg een

windgraan- en oliemolen te mogen beginnen. En alsof dat niet genoeg was had in 1891 de Neerkant een stoommolen gekregen, kwam in 1896 een dergelijke molen in Helenaveen, in 1900 bovendien een windmolen in de Neerkant, in 1902 nog een windmolen in Liessel, terwijl de windmolen op de Liesselseweg met een stoomgraan- en oliemolen werd uitgebreid.

De spoeling moet toen wel bijzonder dun zijn geworden en het kon dan ook niet uitblijven dat er weldra weer molens zouden moeten verdwijnen. De eerste was de standermolen in de Molenstraat in 1926, gevolgd door de windmolen in de Neerkant, terwijl in september 1944 de oliemolen in Liessel en de standermolen aan de Liesselseweg door oorlogsgeweld aan hun einde kwamen.

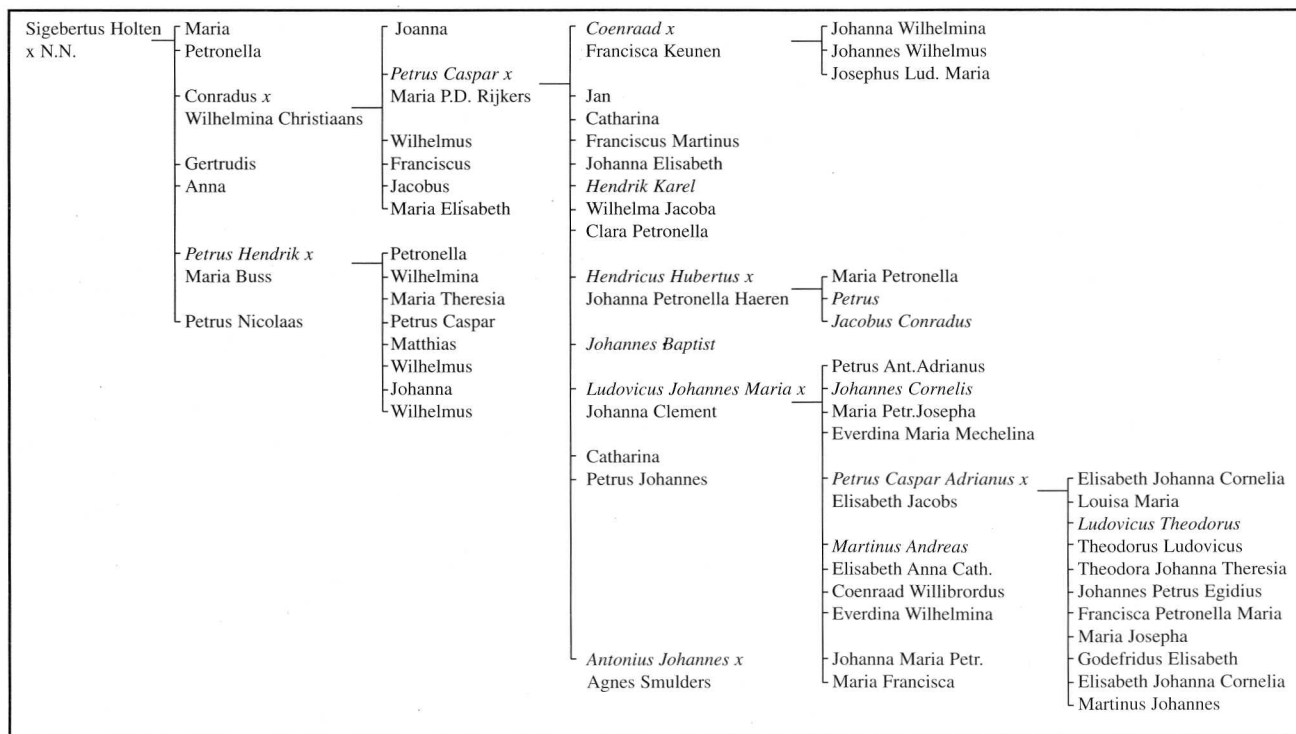
De Kerkmolen in de Molenstraat, die daar van 1816 tot 1926 heeft gestaan.

Het muldersgeslacht Holten

Bij heel wat families komt het voor dat ze verschillende generaties lang hetzelfde ambacht uitoefenden. Dat kwam dan omdat een zoon het vak van zijn vader leerde en wanneer hij oud genoeg was het bedrijf geleidelijk overnam. Veelvuldig kwam dat bij bierbrouwerijen en smederijen voor, waar de ambachtsman vrijwel steeds ook zelf eigenaar was van zijn onderneming. Maar ook met molenaars was dat dikwijls het geval, ofschoon zij heel vroeger meestal de molen niet zelf in

eigendom hadden, maar steeds voor een bepaalde tijd de molen pachtten, meestal van de plaatselijke heer. In Deurne werd in de zeventiende eeuw de familie Hikspoors al genoemd als molenaars en later kwamen veelvuldig de namen van de muldersgeslachten Van Hombergh, Truijen en Rakels voor. Ook van de familie Holten is bekend dat ze generaties lang molenaars voortgebracht heeft. Op het einde van de achttiende eeuw woonde ze in Noord-Limburg. Daar werd in Kessel in 1793 Petrus Caspar, later beter bekend als Pieter, geboren als zoon van Koenraad Holten en zijn vrouw Wilhelmina

Een vereenvoudigde stamboom van zes generaties familie Holten met in cursief aangegeven de leden van het geslacht waarvan bekend is dat die in de loop van de tijd als mulder actief waren.

Het gezin van Louis Holten, die in 1890 de molen liet bouwen bestaande uit (bovenste rij van links naar rechts) zoon Tinus, vader Louis, de zonen en later molenaars Piet en Johan en (onderste rij) dochter Elisabeth, moeder Johanna Clement, dochter Miet en de hond.

Christiaans. Overigens komt de naam Koenraad later nog meer voor bij de Holtens, wellicht als eerbetoon aan hun grootvader of overgrootvader. Pieter Holten kwam, na muldersknecht geweest te zijn o.a. in Veghel, in 1825 naar de streek en vestigde zich in Asten, waar hij de windmolen in het dorp bemaalde, die daar nog staat, en de watermolen van Belgeren. Deze laatste molen was gelegen op de Astense Aa op de grens

van Asten en Vlierden aan de Vlierdense kant en kon en mocht officieel maar een gedeelte van het jaar werken. In die tijd verkeerde zij in vervallen staat en Pieter heeft er nog maar even gebruik van kunnen maken tot hij te slecht was om nog mee te malen. Pieter Holten trouwde in 1829 in Asten met Maria Petronella Rijkers, die uit Waalwijk afkomstig was en betrok het molenhuis in Asten bij de molen. Daar kregen ze veertien kinderen,

te weten negen zonen en vijf dochters. De eerste werd overigens al geboren toen ze nog niet getrouwd waren en de moeder nauwelijks vijftien jaar oud was. Een paar kinderen stierven jong maar de meesten haalden de volwassen leeftijd. De oudste was naar zijn grootvader Koenraad genoemd en de tweede naar zijn vader Peter. Zoals dat traditie was werd de zevende zoon, die geacht werd bijzondere gaven te hebben en ondernemingsgeest, Ludovicus of Louis genoemd. Hij werd op 23 november 1847 geboren en kreeg de namen Ludovicus Johannes Maria mee. Hij werd de stamvader van de Deurnese tak en oprichter van Holten's molen aldaar. Verderop komen we nog nader op hem terug. Zover na te gaan was werden alle zonen later molenaar!

Pieter pachtte aanvankelijk de molens van Belgeren en Asten en later alleen nog die van Asten steeds voor een bepaalde tijd, de eerste keer voor acht jaar. Hij had toen de overeenkomst in 1861 niet meer verlengd werd de leeftijd van 67 jaar bereikt. In die tijd kende men geen pensioen en daarom kan men hem vanaf toen als rentenier beschouwen, ofschoon hij nogal wat schulden had. Lang heeft hij er niet van kunnen genieten, want zijn vrouw stierf al vroeg namelijk op 42-jarige leeftijd in 1855. Hij bleef met een groot gezin zitten, waarvan er toen hijzelf in 1866 overleed zeven kinderen nog 'onmondig' waren.

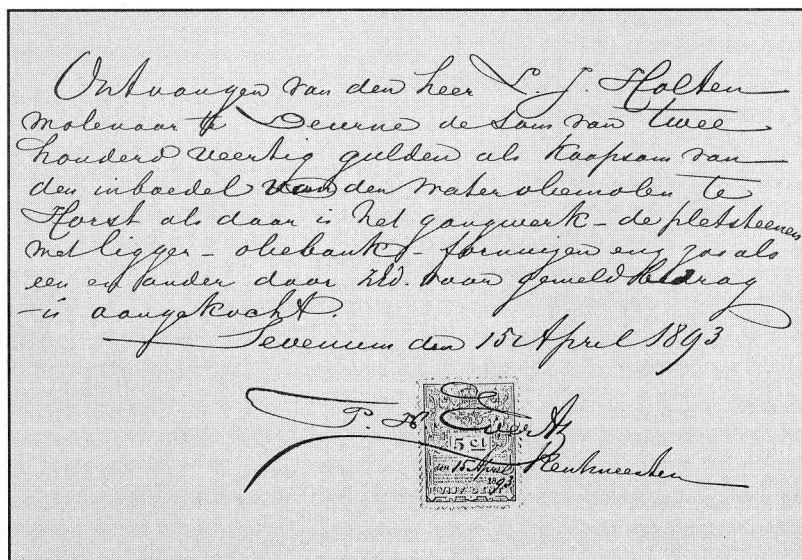
De meeste van zijn kinderen zwermden uit, waarvan er verschillende met hun oudste broer Koenraad meetrokken, die

in Stratum molenaar werd. Daarbij hoorden Ludovicus ofwel Louis en zijn jongste broer Antoon ofwel officieel Antonius Johannes. Deze laatste werd dus ook molenaar. Na ruim twee jaar op de windmolen van Gestel gemalen te hebben pachtte hij in 1884 de Genneper watermolen tot zijn dood in 1927, toen hij overigens voortaan voor een groot gedeelte zelf moleneigenaar was. Een andere broer van Louis was Hendrik Karel, die in 1861 molenaar in Oss was en in 1863 in Bryell even voorbij Venlo in het toenmalige Pruisen dat vak uitoefende en in 1869 weer in Helmond verbleef. Om de verwarring groter te maken was er nog een broer Hendrik Hubert, die in 1869 molenaar in Aarle-Rixtel was, terwijl ook jongere broer Jan Baptist in 1869 molenaar was en wel in Geldrop. Hendrik Hubert behoorde eveneens tot de ondernemende figuren binnen de familie en liet in 1884 in het Limburgse Beringe niet ver van de kerk een houten windmolen bouwen, die tot 1944 bestaan heeft, toen deze door oorlogshandelingen vernield werd. Zoals gemeld was Louis naar de omgeving van Eindhoven getrokken waar hij met Johanna Clement uit Nuenen trouwde. Hij was daar molenaar eerst in Westerhoven op een watermolen en vervolgens in Stratum. Daar kregen ze vier kinderen en nadat ze zich in mei 1890 in Deurne gevestigd hadden op het adres bekend als 'A 238' kwamen er nog drie bij.

Holten's molen in de loop van de tijd

Om de molen te kunnen oprichten kocht Louis Holten in april 1890 in de Heiakker van de landbouwers Andries en Peter van Gog een perceel akkerland. Een maand later werd de bouw van de molen aanbesteed, waarbij in detail werd bepaald hoe alles moest worden uitgevoerd en met welke materialen. Overigens kreeg hij officieel pas weer een maand daarna een hinderwetsvergunning, nadat niemand bezwaar had gemaakt. Van omwonenden had dat trouwens nauwelijks kunnen komen, want in het begin stond de molen nog alleen in de velden. De molenaar zelf woonde met zijn gezin vooraan in de Lindenlaan. Lange tijd lag als stoepje een

Rekening van de aanschaf van de verschillende onderdelen van de oliemolen in Horst in 1893.

afgesleten halve molensteen voor de deur. Molenmaker was A. van Himbergen uit Woensel, terwijl het metselwerk werd uitgevoerd door de Deurnese aannemer J. van Nunen en het grondwerk door L.J. Theuns. De kosten kwamen alles bij elkaar uit op ruim drieduizend gulden. De molen is nog dat jaar gereed gekomen, hetgeen mede blijkt uit de sluitsteen, die nu nog boven de ingangspoort prijkt en de inscriptie 'Louis Holten 9 juni 1890' bevat. Deze datum blijkt de dag te zijn dat de metselaar aan zijn karwei kon beginnen, waarvoor hij zes weken de tijd kreeg. Vermoedelijk was zij al een paar maanden daarna in oktober klaar. In eerste instantie werd de molen gebouwd om er op windkracht graan tot meel mee te malen. Dat gebeurde met twee koppels stenen, te weten een stel kunststenen en een stel natuurstenen. Het maalgoed was voornamelijk rogge, maar daarnaast werden ook tarwe en gerst gemalen. Af en toe brachten de boeren ook haver, mais en zelfs erwten naar de molen om tot veevoer te verwerken. Tevens werd er boekweit gemalen, meestal met het koppel natuurstenen. De molenaar berekende ongeveer een pond meel per zak verlies door vochtverlies en verstuiwing bij het malen. In de door de familie bewaarde molenaarsschriften werd keurig opgetekend hoeveel kilo men liet malen. In die tijd rekende men voor het malen dertig cent per honderd kilo.

Al snel wilde Louis Holten het groter aanpakken en reeds op 6 april 1893

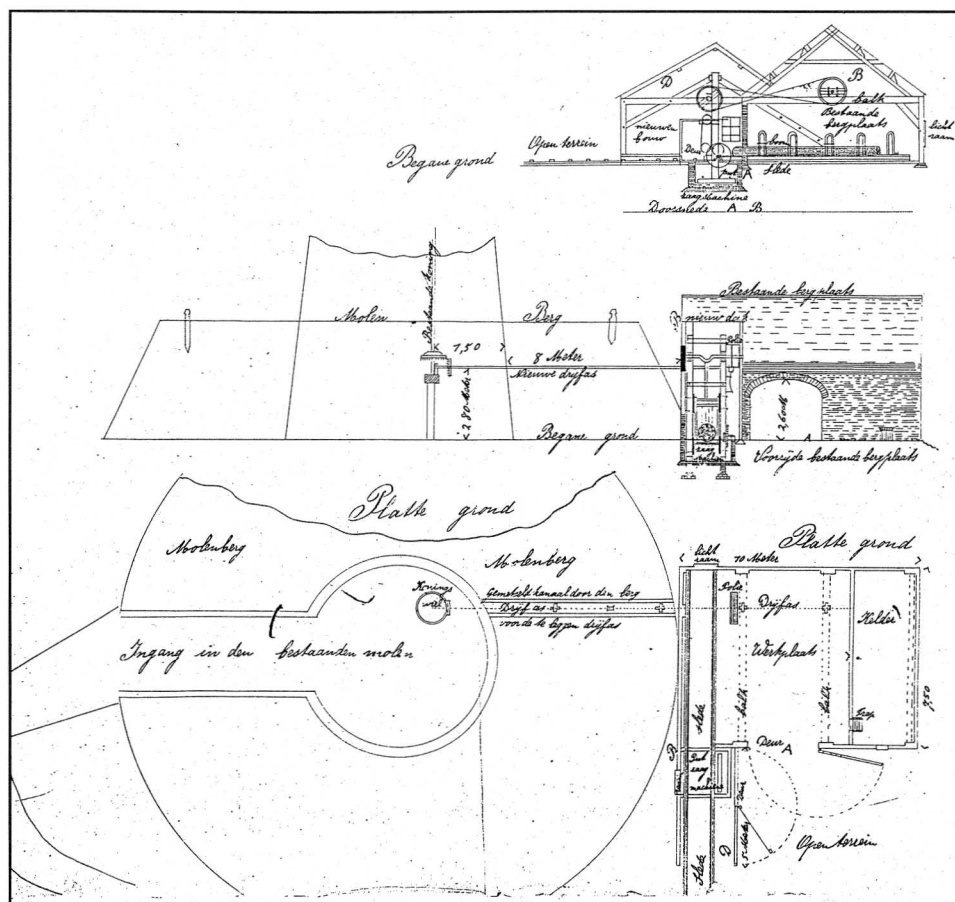
*Holten's Molen rond 1960 gezien
vanaf het zuidoosten.*

vroeg hij vergunning aan om de molen uit te mogen breiden met een olieslagerij op windkracht. Deze is er toen weldra gekomen beneden in de molen. Nog diezelfde maand kocht Louis Holten voor 240 gulden de inboedel van de wateroliemolen te Horst, die gesloopt werd. Deze inventaris bestond uit de kollergang met twee kantstenen en een ligger, verder een oliebank en fornuizen. Kennelijk heeft het werken met de oliemolen een tijd stil gelegen; in 1921 was zij in iedere geval buiten gebruik en zou weer vanaf ongeveer 1923 tot 1940 in bedrijf zijn geweest om voornamelijk raapzaad mee te slaan tot olie.

Vermoedelijk waren er problemen met de aandrijving, welke opgelost werden door een ruwolie-motor van twintig pk te plaatsen van het merk 'Deutsch'. Toen zijn kinderen oud genoeg waren kwamen bij Louis Holten zijn zonen Johan, Piet en in het begin ook nog Rinus in dienst. Nadat in 1908 hun vader was gestorven zetten Johan en Piet het bedrijf voort onder de naam Gebroeders Holten. Om de windkracht nog meer te benutten vroegen zij een jaar later bovendien vergunning aan bij de gemeente om hout te mogen zagen, welke vlot verkregen werd. Later is dat zelfs het hoofdberoep van de molenaars

gingen verenigen in coöperaties ofwel boerenbonden. Met de oorlog kwam er nog een kleine opleving. Boeren mochten toen alleen met een zgn. 'maalbewijs' hun voer laten malen. De overheid trachtte namelijk greep op de voedselproductie te krijgen. Menig boer bracht in die tijd een zak van '100 kg' met het bijbehorende maalbewijs op maandag naar de molen en haalde dan

*Tekening van de houtzagerij van
Holten behorend bij de aanvraag
voor de hinderwetsvergunning uit
1909.*

graag op vrijdag de feitelijk geleverde 130 kilo weer op. Wanneer bij een controle teveel graan op de molen werd aangetroffen werd dit prompt in beslag genomen. Maar meestal wist de molenaar al lang van te voren wanneer een controleur uit Helmond onderweg was. Ook burgers kochten in de oorlogstijd zelf graan bij boeren en brachten dit in het donker naar de molen om het de volgende avond gemalen op te halen. Tijdens de oorlogshandelingen in september 1944 vonden de bewoners uit de buurt een veilige schuilplaats onder in de molen en bij de bevrijding had de Britse '12th. Brigade of the Royal Artillery' een uitkijkpost boven in de molen. Direkt vóór en nog in de oorlog was op bescheiden schaal gemoderniseerd in de vorm van het aanbrengen van een verbeterd wieksysteem met het gestroomlijnde Van Bussel-systeem in 1942 en de aanschaf van een maalstoel in 1938, waarmee gemalen kon worden bij

Concurrentiestrijd

Voor al de eerste decennia van de twintigste eeuw was de concurrentie tussen de verschillende molenaars in Deurne bijzonder groot. Om de Kerkmolen voor in de Molenstraat buiten spel te zetten deden de gezamenlijke Deurnese mulders een tactische zet: op 17 november 1925 kochten de gebroeders Johan en Piet Holten voor tweederde en Nic. Goossens (van de molen in de Zeilberg) en Petrus Rakels (van de standerdmolen aan de Liesselseweg) voor elk éénsdesde deel voor 1400 gulden de standerdmolen. Weldra werd ze gesloopt en daar was men er van verzekerd dat er weer een concurrent minder was.

onvoldoende wind Dat alles kon het einde niet tegenhouden. Tot 1956 werd op de molen met gebruik van windkracht graan gemalen. Met het overlijden van Johan Holten dat jaar kwam daaraan een einde. Piet Holten en zijn zoon Louis jr. gingen toen geheel over op het gebruik van electriciteit.

Daarna werd niets meer met de molen gedaan en wist men er kennelijk geen raad meer mee. Na de oorlog was het oliewerk al gesloopt om meer opslagruimte onder in de molen te krijgen. Toen het raam van de zagerij in de ruimte naast de molen versleten was werd een modernere horizontale zaagmachine geplaatst, die in principe nog wel op windkracht via een horizontale as door de molenbelt kon worden aangedreven, maar ook op stroom werkte. Alleen het wiel met verticale ijzeren spil dat deze werktuigen voortbewoog bleef nog aanwezig evenals een stuk van de as in de molenberg. In 1962 werd al wel een raming van herstellkosten opgesteld, dat toen uitkwam op een bedrag van 16.450 gulden, maar verder werd er niets mee gedaan. Toen in maart 1971 tijdens een bermbrand de molen enige schade opliep aan de buitenkant leek het einde nabij, zeker toen eigenaar Louis Holten op het einde van dat jaar een sloopvergunning aanvraag. Dat verzoek werd echter niet ingewilligd.

De restauratie van Holten's molen

Het duurde daarna geruime tijd voordat Holten's molen weer eens in de belangstelling kwam te staan, maar intussen ging het verval wel verder. In 1978 was de situatie zodanig slecht, dat de Gemeente Deurne, die intussen eigenaar was geworden, de kap, wieken en bovenas door molenmaker Adriaens uit Weert liet verwijderen en opslaan met de bedoeling deze ter beschikking te hebben bij een eventuele restauratie.

Vage plannen tot herstel bestonden dus wel, maar tot uitvoering werden ze niet gebracht.

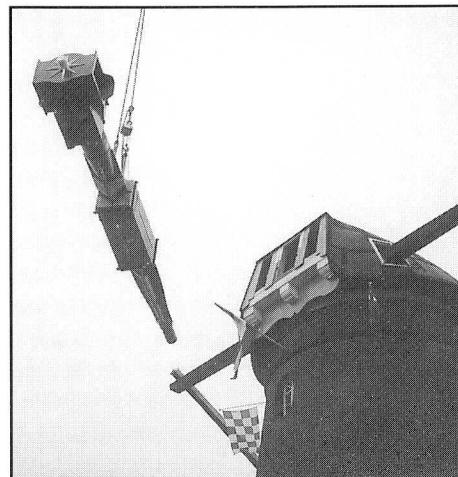
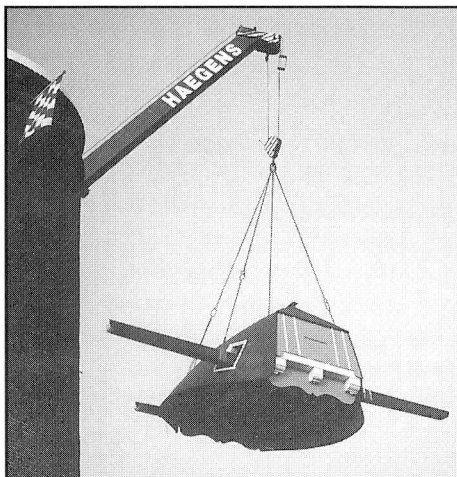
In 1986 kaartte de Peellandse

Molenstichting nog eens restauratie aan met het voornemen in 1990, honderd jaar na de oprichting de molen weer in volle glorie te kunnen laten draaien. Zij schatte de kosten toen op ruim 163.000 gulden. In plaats van op dat plan in te gaan vroeg de Gemeente evenwel een paar jaar later op 7 maart 1989 bij het Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur toestemming om de molen te mogen slopen, omdat men vanwege de

Zo stond Holten's molen er nog in 1989 bij, voordat aan de restauratie begonnen werd.

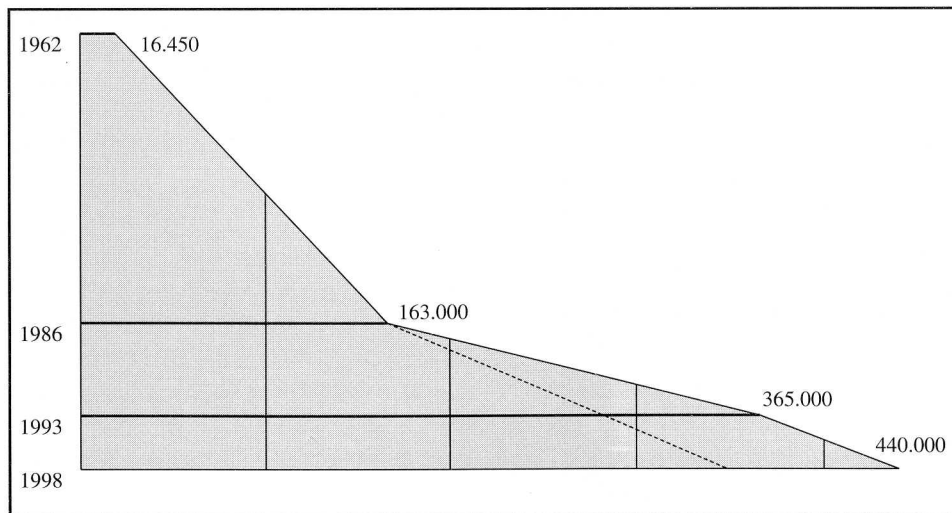
Hoogtepunten bij de restauratie waren (links) het plaatsen van de kap op de romp en (rechts) het insteken van de nieuwe molenas.

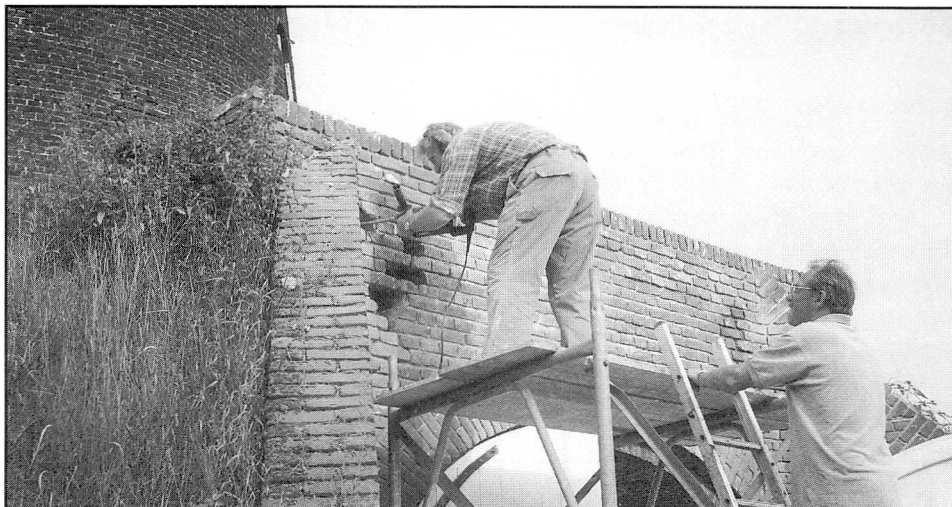
gebrekkige financiën geen mogelijkheid zag de molen te herstellen. Nu kwamen van allerlei kanten reacties los en stroomden talrijke bezwaarschriften bij de Gemeente binnen. Dat was niet alleen van diverse verenigingen die zich met

molens en monumenten bezig houden, maar ook van mensen uit de buurt. Leerlingen van basisschool De Heiakker gingen hun wijk in om handtekeningen te verzamelen van mensen die tegen sloop waren en kwamen er met ruim

Schematisch weergegeven de oplopende kosten van restauratie van Holten's Molen vanaf de begroting in 1962 tot de uiteindelijke uitvoering in 1998. Daarbij was de eerste tijd nog geen rekening gehouden met het opnieuw plaatsen van de oliemolen.

Mede dankzij de inzet van talrijke vrijwilligers was het mogelijk om de restauratie tot een goed einde te brengen.

elfhonderd terug, welke op 14 april 1989 aan Burgemeester en Wethouders werden overhandigd.

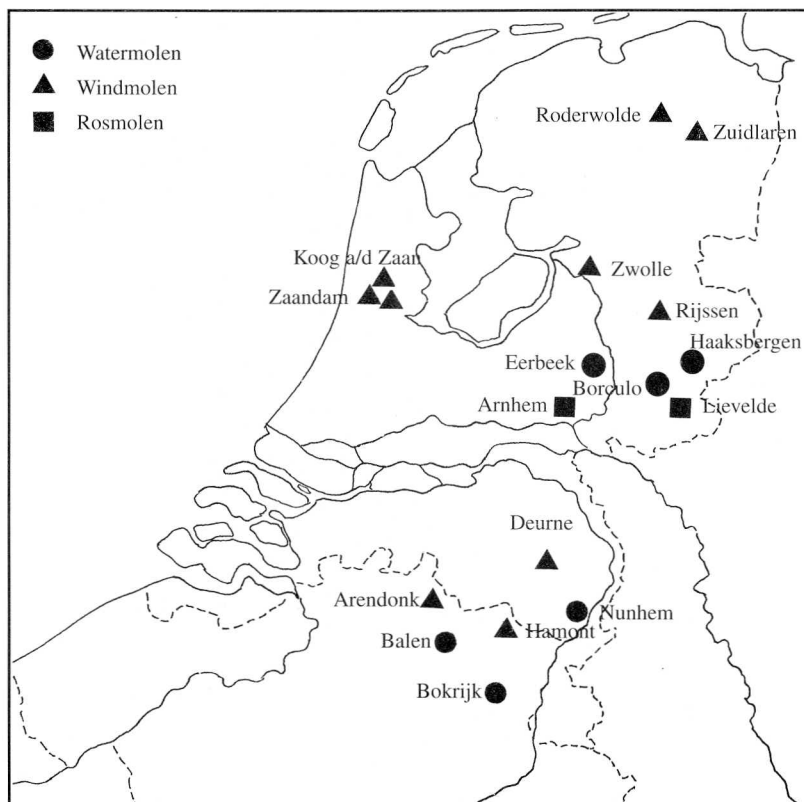
Mede op initiatief van Jan van Woezik en Mies Wolters-Holten werd met spoed de Stichting Holten's Molen opgericht met als voorzitter Geert van den Boomen en secretaris Peter Vonken. Deze Stichting maakte zich sterk voor de restauratie en daarna voor het in bedrijf houden van de molen. Ze kwam met concrete plannen naar de Gemeente, die daar uiteindelijk wel gevoelig voor bleek te zijn. Daarop werd de sloopaanvraag ingetrokken en kreeg op 12 maart 1993 de Stichting de molen officieel voor het symbolische bedrag van één gulden in eigendom onder voorwaarde, dat ze ook werkelijk zou zorgdragen voor de restauratie. Het grootste probleem was het benodigde geld bij elkaar te krijgen, dat sinds de laatste berekening weer aanzienlijk hoger

uitviel en op ruim 440.000 gulden uitkwam. Bij talrijke fondsen en particulieren werd aangeklopt en na veel inspanningen kon de begroting rond gemaakt worden. Daarbij was er rekening mee gehouden dat veel werkzaamheden door vrijwilligers uitgevoerd konden worden. Het echte molenmakerswerk werd door John de Jongh uit Veldhoven uitgevoerd. Op 15 oktober 1994 werd op feestelijke wijze de kap op de romp geplaatst. Op 15 maart 1997 volgde de bij Gieterij Hardinxveld in Hardinxveld-Giessendam gegoten nieuwe nu geheel ijzeren as van 3,5 ton en op 16 mei 1998 werden de nieuwe wiken ofwel roeden gestoken. Op 24 oktober 1998 kon uiteindelijk de molen opnieuw feestelijk in gebruik genomen worden met een werkende graanmaalterij en olieslagerij.

Oliemolens vroeger in de Peelstreek

Terwijl iedere behoorlijke plaats in de middeleeuwen al wel een wind- of watermolen had waarmee graan gemalen kon worden lag dat voor oliemolens enigszins anders. De meeste windmolens in onze omgeving waren namelijk niet geschikt om als oliemolen te gebruiken, omdat het houten standerdmolens waren die te weinig ruimte hadden en

Nog bestaande oliemolens in Nederland en het aangrenzende Vlaanderen.

brandgevaarlijk waren. In het westen van Vlaanderen trof men wel standerdmolens aan met een oliemolen en vermoedelijk hebben in 's-Hertogenbosch in de zeventiende en achttiende eeuw een of twee standerdmolens als oliemolens bestaan. Om problemen te vermijden werd meer gebruik gemaakt van water- en rosmolens. Vanwege het geluid dat gemaakt wordt bij het olie 'slaan' werden ze ook wel 'slagmolens' genoemd.

Al vroeg werden watermolens gebruikt voor het slaan van olie. Bekend is dat verschillende molens op de Dommel, zoals die van Casteren bij Liempde in 1368, van Boxtel in 1395 en de Gennepse watermolen bij Eindhoven in 1403 daarvoor werden benut. Dat was ook het geval in molens op de Aa en zijriviertjes. Bekend is dat in de watermolens gelegen op de Astense Aa op de grens van Vlierden en Asten olie geslagen kon worden. Die van Ruth, gelegen halverwege tussen Vlierden en Liessel, bestond al in het jaar 1367, werd in oude stukken wel de 'Rutse slachmeulen' genoemd, maar werkte in het midden van de zeventiende eeuw al niet meer. De eigenaren van de in de buurt gelegen hoeve bezaten nog lang het recht de vervallen oliemolen opnieuw op te mogen bouwen. De Belgerense watermolen werd vanaf zeker 1456 ook als oliemolen gebruikt tot aan het begin van de zeventiende eeuw.

De indruk bestaat dat, terwijl in de vijftiende en zestiende eeuw in onze omgeving met nog talrijke watermolens olie geslagen werd, dit daarna afnam. Bij

De molen van Vlierden kort na de Tweede Wereldoorlog. Deze heeft tot 1928 als oliemolen gewerkt.

de molen van Scheepstal, gelegen op de Bakelse Aa op de grens van Aarle-Rixtel, Bakel en Helmond, was dit althans ook het geval. Van alle watermolens gelegen op de bovenstromen van de Aa is alleen van die van Rixtel bekend dat deze steeds een olieslagwerk heeft aangedreven tot het laatst toe in 1885. Rond 1800 wist de bekende predikant Stephanus Hanewinckel over deze molen te vertellen, dat hij de roem had, dat men nergens in de Meierij uit dezelfde hoeveelheid zaad meer en betere olie sloeg dan hier. Nog meer dan watermolens dienden rosmolens in de loop van de tijd als oliemolens, ofschoon dat aantal in de

achttiende eeuw in onze omgeving gering was. In Aarle-Rixtel bestond reeds in het jaar 1377 een rosoliemolen, waarschijnlijk dezelfde die in 1482 als 'die slachmoelen van Aerle' werd vermeld. Voor zover bekend waren er in de achttiende eeuw alleen rosmolens in Gemert en in Helmond. De Heer van Helmond had in 1697 aan een burger toestemming gegeven buiten de stad vermoedelijk op het Hoogeind bij de daar bestaande windmolen een rosoliemolen op te richten. Toen een andere inwoner van Helmond in 1762 vergunning vroeg 'om olye te slaan en tot dat eynde raap- en sloor-zaat' op zijn rosmolen te mogen gebruiken, werd dat geweigerd omdat dit

Oliemolens in 1830

Aan de Brabantse kant van de Peel telde men rond 1830 de volgende aantallen oliemolens, onderverdeeld in water-, ros- en windmolens:

	watermolen	rosmolen	windmolen
Aarle-Rixtel	1	1	-
Asten-Ommel	-	1	-
Deurne-Liessel	-	2	-
Gemert	-	1	1
Helmond	-	1	-
Lieshout	-	-	1
Mierlo	-	1	-
Someren	-	2	-

In andere toen nog zelfstandige gemeenten in de buurt zoals Bakel-Milheeze, Beek en Donk, Lierop, Stiphout en Vlierden bestonden toen geen oliemolens.

als teveel van het goede voor Helmond werd beschouwd. Kennelijk was de vraag naar olie toen niet al te groot. Op het einde van de achttiende eeuw en het begin van de negentiende eeuw kwamen er ineens verschillende oliemolens bij. In 1840 waren er in het oosten van Noord-Brabant zeventien watermolens als olieslagerij in gebruik, twee windmolens en maar liefst 98 rosmolens. Eén van die windmolens was een ronde stenen beltmolen, die in 1768 in Gemert gebouwd was. In 1797 vroeg een inwoner van Someren toestemming een windoliemolen op te mogen richten, maar ofschoon de vergunning wel gegeven werd is niet gebleken dat hij er ook gekomen is. Wel kwam er een in 1819 in Lieshout.

Terwijl de eeuwen daarvoor rosmolens bijna uitsluitend bij watermolens voorkwamen en vooral daar dienden als aanvullende maalinrichtingen wanneer 's winters de watermolens niet konden of mochten werken, veranderde dat in de negentiende eeuw. De nieuwe rosmolens waren zelfstandige bedrijfjes die op gunstigere plekken in de dorpen zelf werden opgericht, zoals die in Deurne in de Stationsstraat en Derpsestraat. Tot ver in de tweede helft van de negentiende eeuw zijn er nog rosmolens opgericht, zelfs toen o.a. stoom- en zuiggasmotoren opkwamen en het paard verdrongen. Nagenoeg dezelfde ontwikkeling deed zich voor bij oliemolens in windmolens, maar hier ging dat langer door. Verschillende windmolens werden zelfs nog in het begin van de twintigste eeuw uitgebreid met een olieslagerij, zoals in Aarle-Rixtel in 1917. Niet veel later verdwenen ze al weer, zoals in 1928 in Vlierden en uiteindelijk bleef er geen enkele over. Bij verschillende molens in de omgeving liggen nog de stenen van de kollergang tegen de berg als herinnering, dat er eens een oliemolen was, zoals in de Zeilberg, Vlierden en Astén. Aan de andere kant van de Peel in Limburg kwamen ook al vroeg watermolens met een olieslagerij voor, naar het schijnt al in de dertiende eeuw in de buurt van Thorn. Gelukkig bleef daar wel met de St. Ursula-molen in het Leudal bij Nunhem een oliemolen bewaard, die in principe nog kan werken.

Houtzaagmolens rondom de Peel

Zoals gezien was Holten's molen ook een houtzaagmolen.

Terwijl men in Holland al vroeg houtzaagmolens kende, als eerste een in 1592 in Uitgeest, was dat in de Peelstreek pas laat het geval. Dat heeft te maken met het feit dat de hier alom aanwezige standerdmolen niet geschikt was om een houtzaagwerk aan te drijven. In 1817 werd de eerste windhoutzaagmolen in oostelijk Noord-Brabant in gebruik genomen in Gassel bij Grave. Op de verdere gedeeltelijk twijfelachtige vermeldingen na van zaagmolens rond 1825 in St. Michielsgestel en Leende, zijn ze hier

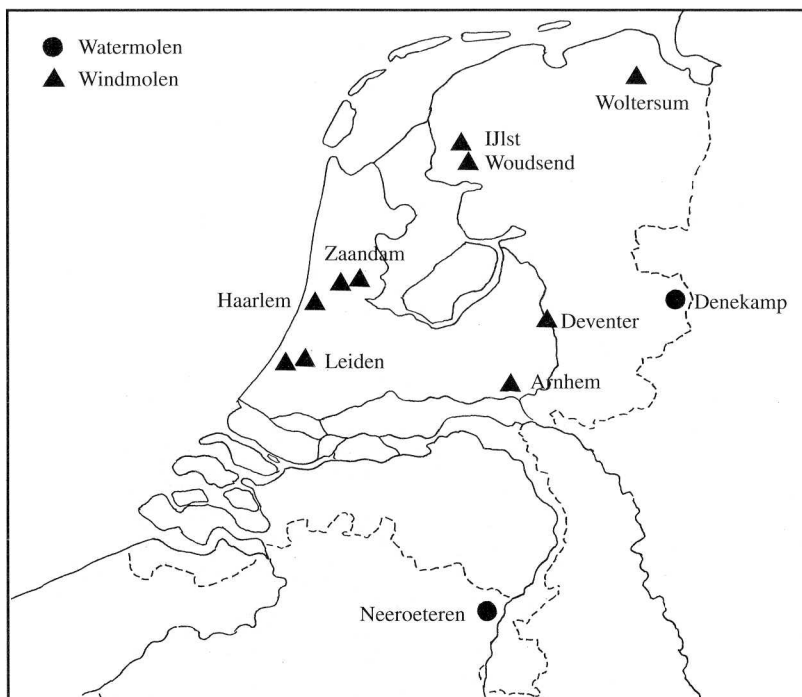
Holten's molen in 1957 vanaf de Veldweg gezien met de houtzagerij op de voorgrond.

waarschijnlijk pas vanaf het einde van de negentiende eeuw en dan nog maar beperkt voorgekomen. Het eerste wat daar op wijst is de bouw in 1876 van hout- en korenmolen 'De Rietvink' in Tongelre en een aanvraag voor een hinderwetsvergunning datzelfde jaar te Beek en Donk. Heel bijzonder was de bouw in 1895 in Veghel van een houtzaagmolen in de voor hier unieke vorm van een paltrok molen. Dit soort windmolen was en is nog voornamelijk in Holland bekend en wellicht was dit een van daar afkomstig exemplaar. In die tijd verhuisden er wel meer houten molens vandaar naar hier.

Ook in het noorden van Limburg hebben slechts enkele houtzaagmolens gestaan en dat was nog redelijk veel ten opzichte van de rest van die provincie. Daar kende men tijdens de eerste helft van de negentiende eeuw twee windhoutzaagmolens en wel een in Neer en de andere te Nederweert en verder één waterhoutzaagmolen en wel de St. Elisabeth-molen bij Nunhem op de Leubeek. Later is daar nog een enkele watermolen bijgekomen voornamelijk in het begin van de twintigste eeuw. Die situatie deed zich nagenoeg hetzelfde voor in het oosten van Noord-Brabant, waar o.a. de watermolens van Hooidonk bij Nederwetten en Opwetten onder Nuenen enige tijd een houtzagerij aandreven.

In Deurne bestond tijdens de tweede helft van de negentiende eeuw bij sommige molenaars eveneens belangstelling om een houtzagerij bij te

Nog bestaande houtzaagmolens in Nederland en het aangrenzende Vlaanderen.

beginnen en zo hun molen rendabeler te maken. Zo vroeg in 1885 Petrus Johannes Truijen vergunning om bij zijn standerdmolen in de Molenstraat een houtzagerij te mogen beginnen. Uit het feit dat er later niets meer over vernomen wordt mag aangenomen worden dat deze er toen niet is gekomen. Pas in 1909 treft men bij de hinderwetsvergunningen weer een aanvraag aan voor het beginnen van een houtzaagmolen. In september van dat jaar diende een verzoek daartoe in de firma Gebroeders Holten in: verbinding met hun bestaande graan- en oliemolen. Deze houtzagerij werd geplaatst in een aparte ruimte naast de molen tegen de

molenberg aan. Deze werd aangedreven door de door windkracht aangedreven koning, die bestemd was voor de oliemolen onder in de molen, met een as dóór de molenberg te verlengen en daarmee een riemschijf in beweging te brengen. Met deze riemschijf werd weer een krukas aangedreven die het zaagmaan op en neer bewoog.

Weldra kregen de gebroeders Holten te maken met concurrentie van nog twee houtzagerijen in het dorp. Nog geen jaar later vroeg namelijk timmerman Leonardus de Bijl op 2 mei 1910 vergunning om achter zijn huis aan de Liesselseweg een door windkracht aangedreven zaagmachine en draaibank te mogen oprichten. Uit de tekening behorend bij de hinderwetsvergunning blijkt dat het om een niet al te grote molen ging met een open constructie op vier palen en met roeden met een lengte van ongeveer tien meter. Dit molentje is er wel gekomen, maar heeft naar het schijnt slechts korte tijd gefunctioneerd. Een dag na de aanvraag van Leonardus de Bijl vroeg timmerman Theodorus de Bijl ook vergunning aan om een houtzagerij te mogen beginnen aan de andere kant van het dorp in de Kruisstraat, maar dan een die aangedreven werd door een petroleummotor van vijf pk. In hoeverre deze houtzagerijen echt concurrentie betekenden voor de gebroeders Holten is de vraag. Meer van belang was wellicht de oprichting in 1912 in Asten van een stoomhoutzagerij door Johan Cuppens bij zijn windgraanmolen aldaar.

Holten's ronde stenen beltmolen

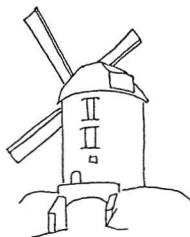
Holten's molen is wat type betreft een ronde stenen belt- of bergmolen en behoort tot de bovenkruiers. Van dit soort werden er in de negentiende eeuw en het begin van de twintigste eeuw eeuwen verschillende gebouwd. Daarvan zijn er in de directe omgeving diverse overgebleven o.a. in Liessel en Vlierden. De naam ronde stenen molen maakt duidelijk dat de romp helemaal gemetseld is en verschilt van bijvoorbeeld de achtkante houten molen, zoals die in Milheeze en de Zeilberg. De uitdrukking berg- of beltmolen geeft aan dat de molen vergeleken met een gewoon op de grond staande zgn. grondzeiler verhoogd is om zo meer wind te vangen, waarbij rondom de molen een berg zand werd aangebracht. Deze molenberg of belt werd aan een of twee zijden voorzien van een inrit met gewelf, zodat men met wagens de molen kon binnenrijden voor de aanvoer van graan en de afvoer van meel. De benaming

bovenkruier wijst er op dat, om een zo gunstig mogelijke wind te vangen men met de wieken alleen het bovenste gedeelte van de molen naar de richting van de wind hoeft te draaien. Dat is anders bij de standermolen, waar men daarvoor de hele kast moet draaien. Dat verzetten gebeurt met het kruitwerk. Om te zorgen dat de molen in de goede richting blijft staan legt men de staart vast met kettingen aan kruipalen. De wind brengt de wieken ofwel het gevluht in beweging. Het wiekenkruis bestaat uit twee ijzeren balken, met een samenstel van latten, het hekwerk genoemd. Dit hekwerk heeft een kromming om de windkracht om te kunnen zetten in een draaiing van het wiekenkruis. Tegen het hekwerk worden zeilen gelegd om de wind te vangen. Oorspronkelijk waren de wieken of beter gezegd roeden van Holten's molen van hout van Amerikaans grenen, maar werden later vervangen door ijzeren roeden van de firma Gebroeders Pot uit Kinderdijk. Om het rendement nog te verbeteren werden ze in 1942 gestroomlijnd volgens het Van Bussel-

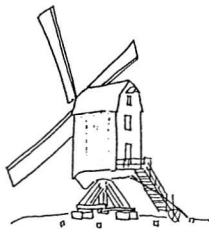
Verschillende typen windmolens zoals die hier voorkwamen.

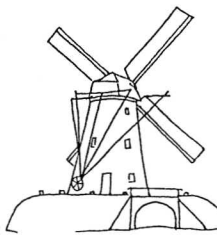
houten achterkant

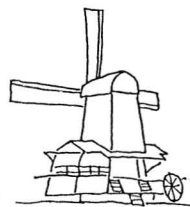
torenmolen

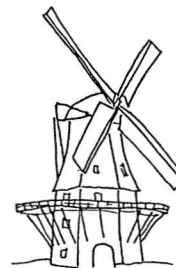
standermolen

stenen beltmolen

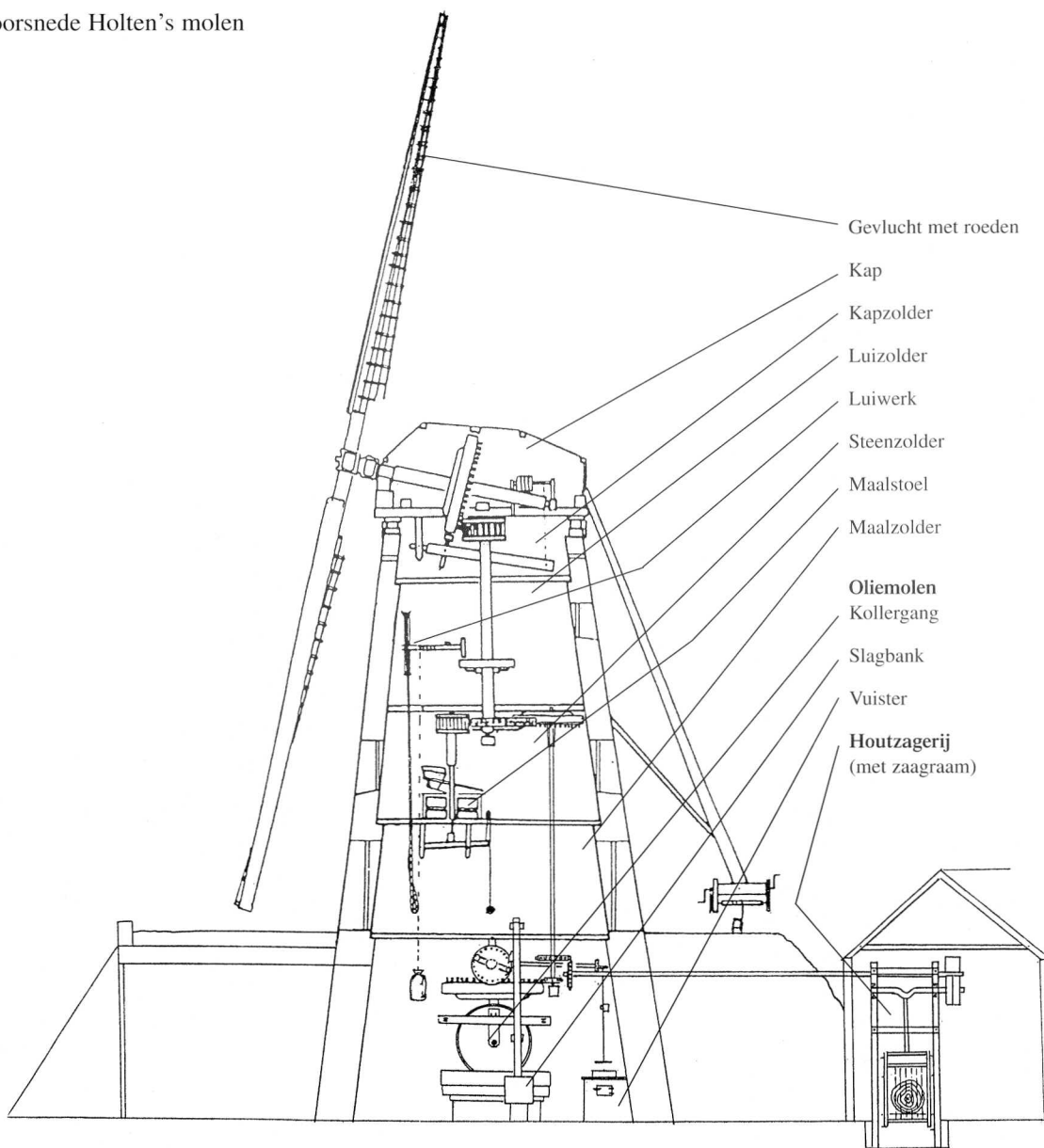

paltromolen

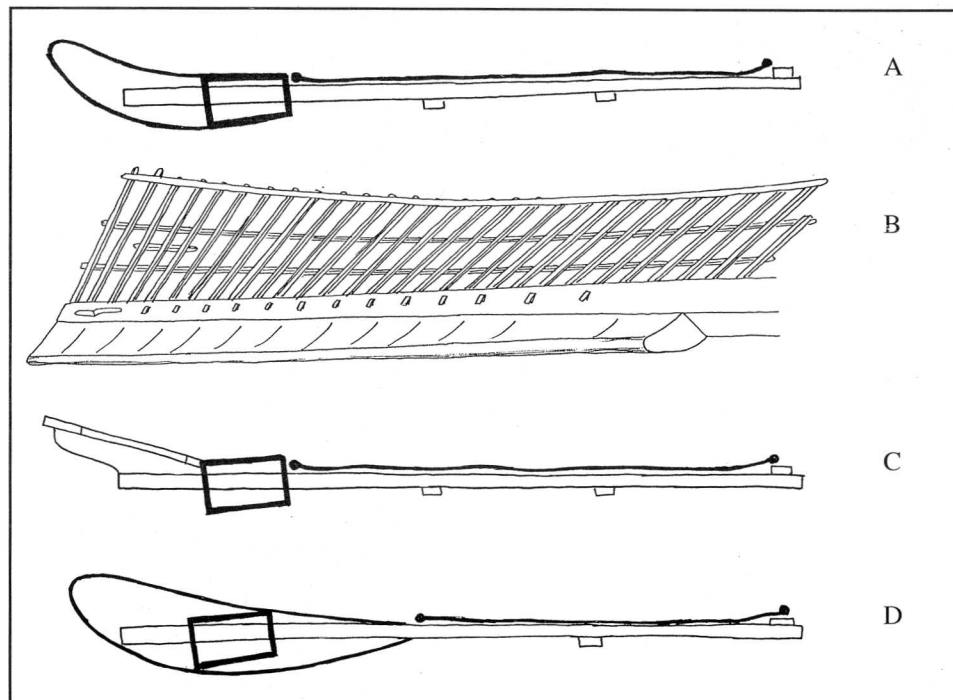

stellingmolen

Doorsnede Holten's molen

Wiekstelsel Van Bussel (A en B)
vergeleken met het algemeen
voorkomende zgm. Oud-
Hollands stelsel (C) en het
enigszins op Van Bussel-wieken
gelijkende maar nog meer
gestroomlijnde Dekker-wiek-
stelsel (D).

wiekstelsel. Daarbij brachten de molenmakers Adriaens uit Weert metalen neuzen aan de voorkanten van de roeden aan. De vlucht bedroeg vóór de restauratie 24,80 meter. In 1998 kreeg de molen nieuwe roeden, vervaardigd door de firma Derckx te Wessem, welke weer gestroomlijnd werden volgens het Van Bussel-systeem. De vlucht bedraagt nu 25,90 meter.

Het wiekenkruis is gestoken in een zware gietijzeren as, welke aan de voor- en achterzijde is gelagerd in een steen die een uitholling heeft waarin de as kan draaien. Vroeger was de as in Holten's molen van hout en had toen een

gietijzeren insteekkop. In 1994 werd een geheel nieuwe ijzeren as gegoten te Hardinxveld-Giessendam en kreeg de naam mee van de schenkers Jan Hohmann en Tiny Hohmann-van Doorne. Het gevlucht brengt via de as en het daarop bevestigde grootwiel de 'koning' in beweging. Deze koning is een zware houten as, die vertikaal in de molen is aangebracht en waarvan het onderste punt is gelagerd in een balk, die op de meelzolder is aangebracht. Om de koning is het grote spoorwiel bevestigd, dat via rondsels en schijfloppen de verschillende onderdelen van de molen aandrijft of kon aandrijven.

Waarom Holten's molen zo zwart ziet

De molen heeft een erg donker uiterlijk. Er is al veel gegist wat daarvan de reden is. In de volksmond heet het dat hij ooit afgebrand zou zijn. De werkelijkheid is geheel anders en veel simpeler. Bij onderhoud is de kap ooit zo slordig geteerd dat dit uitliep op het metselwerk. Toen heeft men de rest van de stenen ook maar ingesmeerd. Dat hielp trouwens goed tegen het doorslaan van regenwater.

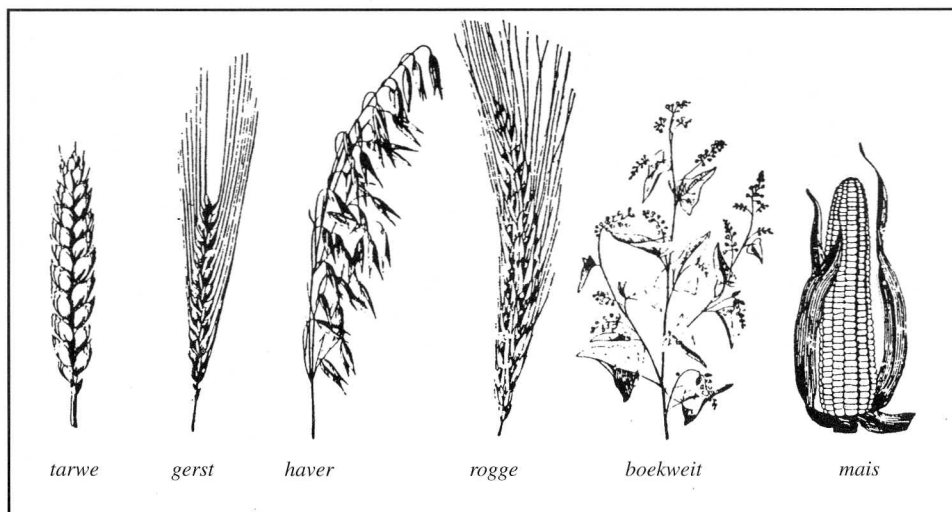
De werking van de graanmolen

Bij het graanmolen-gedeelte worden via de rondsels de aanwezige koppels maalstenen aangedreven. Halverwege de koning bevindt zich een luitafel, waarop een wiel kan worden neergelaten, dat het luiwerk aandrijft. Met dit luiwerk kan de molenaar in de molen zakken graan

optakelen van de ruimte in de belt naar de steenzolder.

In Holten's molen bevinden zich twee koppels maalstenen, die vanaf het spoorwiel via rondsels en staakijzer aangedreven worden. Het ene koppel bestaat uit zgn. zeventiender natuurstenen of blauwe stenen (doorsnede 1,50 meter), gekapt uit basaltlava en vanouds afkomstig uit de vulkanische Duitse Eifel. Het andere koppel bestaat uit zeventiender kunststenen. Ieder stel omvat een ligger, de onderste steen die stilligt, en een draaiende steen, de loper. Om goed te kunnen malen zijn de stenen voorzien van een groevenstelsel. Het aanbrengen en bijhouden van dit zgn. scherpstel wordt billen genoemd en is een tijdrovende bezigheid, die vakmanschap vereist en met speciale bilhamers wordt uitgevoerd. Om de stenen van elkaar te halen om de loper om te keren om te

De verbouwde graansoorten die ook op Holten's molen gemalen werden en weer kunnen worden.

kunnen scherpen wordt een steenkraan gebruikt. Al in 1890 had Holten's molen zo'n werktuig, hetgeen voor die tijd modern was. In veel molens ging dat toen nog primitief door een touw om de as te slaan en het gevlucht als kraan te gebruiken.

De molenstenen worden omgeven door een steenkuip, met daarop deksels. Boven op de kuip rust een verzamelbak. het zgn. kaar met de vorm van een

omgekeerde pyramide, waarin het ongemalen graan wordt gestort. Onder aan het kaar hangt het schoe(n)tje, dat via een excentrische beweging tegen het staakijzer het graan in het kropgat van de lopersteen strooit. Terwijl dat graan tussen de stenen fijn gewreven wordt, beweegt het zich door de zwaaivormige groeven naar de buitenkant én komt als meel in de kuip terecht. Een houten koker die op de kuip aansluit voert het meel naar de daaronder liggende verdieping, de meelzolder, waar het onder de meelbak in zakken wordt opgevangen. Met het luiwerk laat men daarna de zakken meel zakken naar de ruimte in de belt.

Wanneer er onvoldoende wind is om te malen, staat op de meelzolder ook nog een maalstoel met een koppel veertiender kunststenen (doorsnede 1,20 meter) ter beschikking. Deze kwam daar in 1938 en werd toen door een ruwoliemotor aangedreven, die later werd vervangen door een electromotor.

Verbouwde gewassen in 1866

Om een idee te krijgen welke gewassen hier vroeger verbouwd werden, die op een molen tot graan vermalen of tot olie geslagen kon worden, volgt hier een overzicht van de per gewas verbouwde oppervlakte (in bunders) in 1866 in de toen nog aparte gemeenten Deurne-Liessel en Vlierden:

	Deurne	Vlierden	Totaal
Tarwe	3	3	6
Rogge	673	246	919
Gerst	-	3	3
Haver	213	54	267
Boekweit *)	995	43	1038
Koolzaad	40	8	48
Zomeroliezaad	2	1	3
Vlas/Lijnzaad	30	5	35

Overigens konden de cijfers sterk van jaar tot jaar wisselen.

*) Boekweit was erg gevoelig voor nachtvorst. Het is vaak gebeurd dat de oogst mislukte. Het grote boekweit-areaal in Deurne was grotendeels toe te schrijven aan het verbouwen in de Peel. In het voorjaar zaaide men in de afgestookte percelen grootscheeps boekweit.

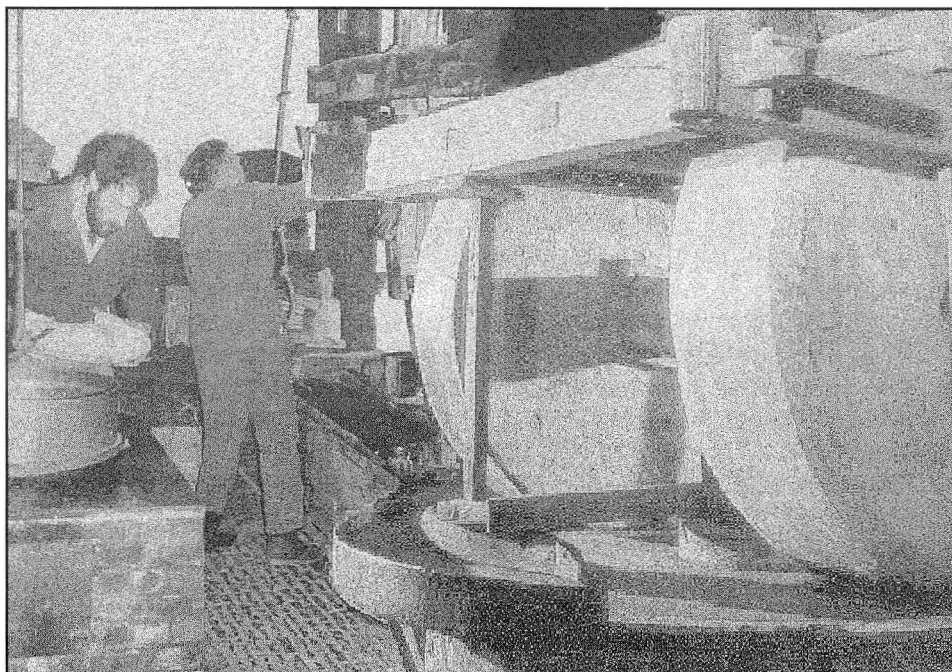
De werking van de oliemolen

Nadat het olieslagwerk uit Holten's molen was verwijderd bleef nog het aandrijfgedeelte grotendeels intact en bleven een paar kollergangstenen bewaard. Doordat in de molen nog verschillende sporen herkenbaar waren was molendeskundige Nico Jurgens in staat de situatie van de oliemolen geheel te reconstrueren. In Wanroij werden verschillende onderdelen van een oude oliemolen op de kop getikt, zoals een paar stenen van de kollergang en de slagbank. Deze had daar vroeger in een

rosmolen in het dorp gelegen en was enige tijd onder in de standerdmolen opgesteld geweest zonder dat ze daar nog gewerkt had.

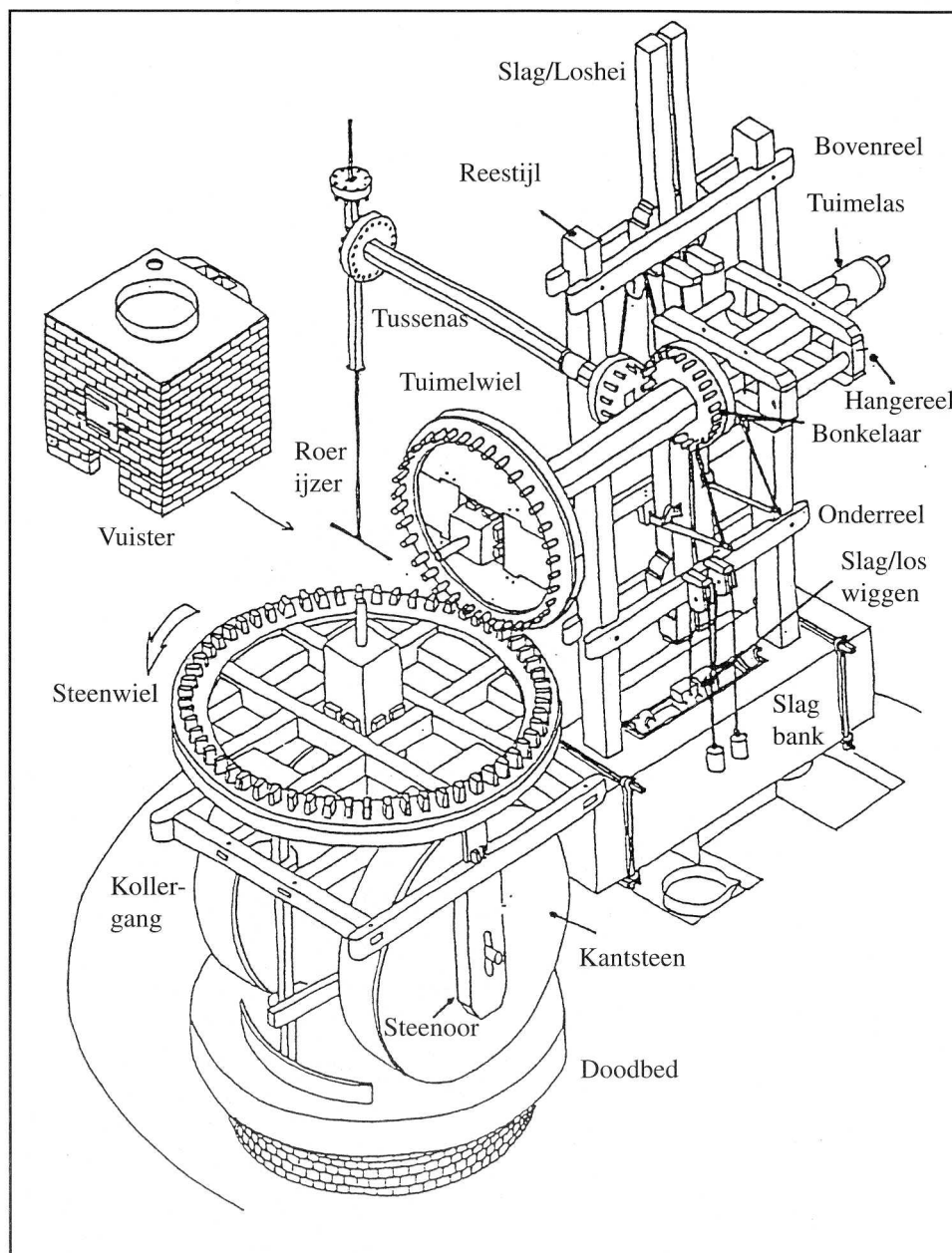
Tijdens de restauratie van Holten's molen werd de oliemolen aan de hand van de gegevens en gedeeltelijk met de beschikbare oude onderdelen opnieuw onder in de molen opgesteld.

In de Peelstreek werden oliemolens voornamelijk gebruikt om raapolie uit koolzaad te slaan en in mindere mate lijnolie uit het lijnzaad van de vlasplant. Raapolie, vroeger ook wel genoemd het 'arme mensen vet', werd voor allerlei doeleinden gebruikt. Zo werd het toegepast als spijsolie voor het bakken

Het interieur van een oliemolen.

Reconstructie-tekening van de oliemolen in Holten's molen door Nico Jürgens.

van aardappelen en pannekoeken, maar ook als brandstof in lampjes en als smeerolie. De industrie nam het af voor de fabricage van zeep. Lijnolie vond voornamelijk toepassing bij de bereiding van verf. Om één liter olie te verkrijgen had men minimaal 3,5 kilo raap- of lijnzaad nodig.

Vergeleken met het graanmalen is het productieproces van een oliemolen veel ingewikkelder. Men kan de volgende bewerkingsstappen onderscheiden:

- Het zaad wordt eerst geplet en tot meel gewreven in de kollergang, bestaande uit een hardstenen onderligger gelegen op een gemetseld zgn. 'doodbed' en twee

zwarte vertikaal geplaatste zgn. kantstenen met een middellijn van ongeveer 1,75 meter, die voortbewogen worden.

- Om het persen te vergemakkelijken wordt het geplette zaad vervolgens verwarmd op het vuister. Dit is een met turf gestookte oven die zodanig moet branden, dat het vocht van het zaad verdampt, maar de olie niet uit het zaad loopt. Een ook op windkracht aangedreven roerijzer houdt het zaad op de vuister in beweging mede om aanbranden tegen te gaan.

- De volgende stap is het 'slaan' van de olie uit het verwarmde zaad. Dit gebeurt door de stampers of heien in de olie- of slagbank, een ruwe vierkant gemaakte eikestam. Het zaadmeel wordt eerst in zakjes ofwel 'bulen' gedaan, die als bescherming een leren omslag gevoerd met gevlochten paardehaar heeft. Met behulp van een wig, de zgn. slagbeitel, die door een slaghei in de bank wordt gedreven, worden zodanige krachten op twee zakjes zaadmeel uitgeoefend, dat de olie uit het meel wordt geperst. Om de bulen daarna uit te kunnen nemen wordt een loshei en losbeitel gebruikt. De eerste keer uit de bulen geperste olie wordt voorslagolie genoemd. Het restprodukt, de zgn. oliekoeken, wordt vervolgens weer onder de kantstenen gelegd, verwarmd en opnieuw geperst. De naslag levert olie van mindere kwaliteit en wordt meestal apart gehouden. De koeken die daarna overblijven worden aan het vee opgevoerd.

Een andere molen in de gemeente Deurne, die als oliemolen dienst deed en daarmee concurrent van Holten was de molen van de Zeilberg.

De werking van Holten's houtzaagmolen

Ofschoon de houtzagerij naast de molenberg heeft plaats gemaakt voor bedrijfsgebouwen van de uit de houtzagerij voortgekomen houthandel, is nog redelijk goed te herleiden hoe deze werkte. Dat is mede mogelijk dankzij de gedetailleerde beschrijving bij de aanvraag voor een hinderwetsvergunning in 1909.

Op de steenzolder van de molen bevindt zich nog het wiel dat door het spoorwiel aangedreven kan worden en de verticale ijzeren spil kan voortbewegen, welke onder in de molenbelt uitkomt en daar zowel de oliemolen als houtzagerij in beweging bracht. Via verstekwielen werd een horizontale ijzeren zeven cm dikke

Een unieke molen....

Geruime tijd werd Holten's molen gebruikt zowel als graan-, olie- en houtzaagmolen. Deze combinatie van toepassingen kwam zover bekend op windmolens niet voor. Een enkele watermolen heeft deze wel gekend. Dat ging bij dat soort molens meestal gemakkelijker, omdat zij eventueel over meer waterraderen konden beschikken om de verschillende werktuigen aan te drijven. In Limburg was dat het geval met de St. Elisabeth-molen in het Leudal tussen Roggel en Haelen en in oostelijk Noord-Brabant met de Hooidonkse molen op de Dommel onder Nederwetten en de Spoordonkse molen op de Beerze bij Oirschot. Nog meer toepassingen met bovendien een volmolen kenden de Opwettense molen bij Nuenen en de watermolen op de Dommel in Boxtel. Voor zover deze molens nog bestaan is bij hen nog alleen de graanmolen aanwezig.

Met een werkende graanmaalterij en olieslagerij is Holten's molen weer bijzonder, maar met een houtzagerij pas echt uniek!

as van volgens de beschrijving achttien meter lengte aangedreven, die op zeven lagers rustte en via de molenberg in de werkplaats uitkwam. Daar bracht deze via een houten riemschijf de krukas in beweging, die het vertikaal geplaatste zaagraam op en neer bewoog. In dat raam, dat door vier pokhouten banen werd geleid, kon men de zagen stellen. De ijzeren slee waarop de te zagen boom lag, had een lengte van acht meter en breedte van 1,05 meter en was aan een zijde voorzien van beugels om de te verzagen boom vast te klemmen. Ze werd voortbewogen via een haalwerk onder aan de machine met as en ketting en kon met een trapschijf worden ingesteld op vlug of langzaam werken. Toen het zaagraam versleten was is dit vervangen door een horizontaal raam.

Bronnen en literatuur

Verschillende aktes (o.a. doop-, trouwen begraafboeken, schepenprotocollen, hinderwetsvergunningen en patentregisters) in het Streekarchivariaat Peelland te Deurne en het Rijksarchief Noord-Brabant te 's-Hertogenbosch.

Holten's molen rond 1950 nog midden tussen de akkers.

A.J. Bernet Kempers, Oliemolens (Arnhem 1979);
P.W.E.A. van Bussel, Molens in Noord-Brabant (Eindhoven 1978);
P.W.E.A. van Bussel, De molens van Limburg (Eindhoven 1991);
W. & W. van Heugten, Molens in Peelland (Deurne 1982);
S.H.A.M. Zoetmulder, De Brabantse molens (Helmond 1974).

